

POMIDOR KUYASI BIOLOGIYASI, TARQALISHI, ZARARI VA QARSHI KURASH USULLARI

Imomaliyev Erali Nurali o‘g‘li

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Magistranti

O‘rishaliyeva Nazokatoy Ikromjon qizi

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti talabasi

Annotatsiya:

Hozirgi kunda O‘zbekiston ichki bozorida oziq ovqat maxsulotlari orasida pomidor mevasining tobora qimmatlashib borayotganini ko‘rishimiz mumkin. Buning sababi xalqimiz sevib istemol qiladigan pomidor mevasi turli zararkunanda va kasalliklar tufayli ushbu ekin hosildorligining keskin pasayib borayotganligidir.

Kalit so‘zlar: pomidor, kuya, imago, lichinka, tuxum, meva.

Аннотация:

В настоящее время на внутреннем рынке Узбекистана мы видим, что среди продуктов питания плоды томатов становятся все более дорогими. Это связано с тем, что плоды томатов, которые любят и потребляют наши люди, резко снижают урожайность этой культуры из-за различных вредителей и болезней.

Ключевые слова: помидор, мотыльку, имаго, личинки, яйцо, фрукты.

Annotation:

Currently, in the domestic market of Uzbekistan, we can see that among food products, tomato fruit is becoming more and more expensive. This is due to the fact that the tomato fruit, which our people love and consume, is sharply decreasing the yield of this crop due to various pests and diseases.

Keywords: tomato, moth, imago, larva, egg, fruit.

Kirish: Pomidor kuyasi tangaqanotlilar yoki kapalaklar (Lepidoptera) turkumi, o‘yiq qanotli kuyalar (Gelechiidae) oilasiga mansub hasharot. Tuta absoluta – Pomidor kuyasini birinchi marta Meyrick, (1917) va Povolny, (1994) degan olimlar aniqlashgan va o‘rganishgan. Pomidor kuyasi pomidor o‘simligining ashaddiy kushandasi bo‘lib, ekinlarning mevasi va bargiga jiddiy zarar yetkazadi. Pomidor kuyasi pomidor o‘simligining ochiq va yopiq turdagi ekinzorlarida uchraydi. Yuqori reproduktiv samaradorlikka ega hasharot bo‘lganligi uchun lichinkasi ozuqa topmaguncha tinchlanmaydi.

Biologiyasi: Pomidor kuyasi (*Tuta absoluta*) ning tana uzunligi 7 mm, qanotlarini yoyilishi 8-12 mm. Pomidor va ituzumguldoshlar (Solanaceae) oilasining boshqa turlarini (kartoshka, baqlajon) zararlaydi. Bu tur juda ham yashovchan bo‘lib, agar ozuqa etarli bo‘lsa, lichinkalari diapau zaga ketmaydi. U yiliga 10-12 marta avlod berib rivojlanadi.

Tuxumi oval-silindr shaklli, rangi oqishdan sariqqacha, uzunligi 0,35 mm. Bir urg‘ochi zot 1 yilda hammasi bo‘lib 250-300 tagacha (o‘rtacha 260 ta) tuxum qo‘yadi. Odatda tuxum qo‘yilgandan keyin 4-7 kun o‘tgach undan lichinkasi (qurti) chiqadi. Pomidor kuyasi o‘simlikning barglariga - 73% , barg tomirchalari va poyalariga - 21% , gulkosabarglariga - 5% , Mevalariga - 1% tuxum qo‘yadi. Lichinkasi endi chiqqanida oqish-sarg‘ish tusli, uzunligi 0,5 mm, boshi qora (diagnostik belgi), keyin o‘sib, ikkinchi va to‘rtinchi yoshlarida nimrang yoki sarg‘ish-yashil tus oladi; 10-15 kun yashaydi va bu vaqtda to‘rtinchi yoshga o‘tadi. Yetilgan lichinkaning uzunligi 8-9 mm, u ipak o‘rab, tuproqqa tushadi va g‘umbaklanadi. G‘umbaklanishi tuproqda yoki o‘simlik qoldiqlari orasida, ba‘zan zararlangan va o‘ralgan barglar ustida ipaksimon pilla ichida 10 kun davomida o‘tadi. Barglarda g‘ovak ichida ham g‘umbaklanishi mumkin. G‘umbagi och-qo‘ng‘ir tusli, uzunligi 6 mm atrofida. Urg‘ochi zotlari 10-15, erkagi 6-7 kun yashaydi. Uzunligi 5-7 mm, qanot yozganida 8-10 mm, tusi qo‘ng‘ir yoki kumushsimon, old qanotlarida xarakterli qora dog‘lari bor, mo‘ylovlari ipsimon ko‘rinishda.

Tarqalishi: Vatani Janubiy Amerika. Pomidor kuyasi Argentina, Boliviya, Braziliya, Chili, Kolumbiya, Ekvador, Paragvay, Peru, Urugvay va Venesuelada katta

maydonlarda pomidorga ko‘p yillar davomida zarar etkazib kelgan va kelmoqda. Evropada pomidor ekinlarida kuya birinchi marta Ispaniyada 2006 yilda qayd etilgan va keyingi yillari boshqa mamlakatlarga tarqalib ketgan . Ispaniyada mamlakatga zararkunanda kirgan yili dalalarga 1 mavsumda 15 martagacha insektitsid purkalgan va har 1 gektarga 450 yevrogacha xarajat qilingan.

Internet ma’lumotiga ko‘ra (Asqar Axatov) Tuta absoluta 2010- yildan beri Rossiyada bor. Uning o‘choqlari Krasnodar o‘lkasi va Chechenistonda aniqlangan. Boshqa internet saytida kuya 2008-2010 yillarda Ukraina va Rossiyada (Kaliningrad oblasti va Krasnodar sh.) qayd etilganligi xabar qilingan. 2011 yilda kuya Belorussiyada karantin ob’ektlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Zarari: Kapalagi kechalari uchadi, kunduzlari barglar orasida yashirilib o‘tiradi. Pomidor kuyasi o‘simlikni ham issiqxonalarda ham ochiq dalalarda, butun o‘suv davrida (ko‘chatlik davridan vegetatsiya oxirigacha) zararlaydi. Pomidor o‘simliklarining o‘suv nuqtasidagi kurtaklari, barglari, poyalari va mevalari hamda poyaning pastki qismi ya’ni ildiz bo‘g‘zini ham zararlaydi.

Ozuqa etarli bo‘lganda qurtlari diapauzaga kirmaydi va tinimsiz avlod beradi. Tullashlar orasida qurtlari barg va meva to‘qimalarining tashqarisiga vaqtincha chiqib turishlari mumkin. G‘ovaklar orqali o‘simlik to‘qimalariga har xil mikroorganizmlar, ko‘pincha zamburug‘lar kirib, barglar va mevalar chirishi va mog‘orlashiga olib keladi. Mevalar o‘suv davrida yoki saqlash paytida chirib ketadi. Kuya bilan kuchli zararlangan barglar to‘la nobud bo‘ladi. Kuya zararlangan pomidor o‘simliklarining hosildorligini 80-90 % ga pasaytirib, hosilni to‘la nobud qilishi mumkin. Zararlanish boshlangan kundan boshlab maydoni 1 ga bo‘lgan dalani kuya 2 haftada to‘la vayron qilishi mumkin.

Zararkunandani ertaroq aniqlash juda muhim shuning uchun pomidor ekilgan dalalarga feromon tutqichlarini o‘z vaqtida qo‘yish hosilni himoya qilishning eng muhim choralaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. SH.T,Xo‘jayev. O‘simliklarni Zararkunandalardan “Uyg‘unlashgan Ximoya Qilishning Zamonaviy Usul va Vositalari” Toshkent-2015yil.
 2. M.T.Arslonov. A.U.Sagdullayev.Sh.K.Aliyev.O.T.Xujayev. X.Z.Ablullayeva. “O‘simliklar karantini zararkunandalari tarqalishining oldini olish”
 3. Azimov B., Hakimov R. Sabzavotkorning fevral yumushlari. //O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi, 2011, №2, 5 b.
 4. Geshtovt N.YU. Entomopatogenniye gripi (biotexnologicheskiye aspekti). -Almati, 2002, -288 s.
 5. Lyan E., Niyazov M. Issiqxonalarda sabzavot etishtirish dasturxonimiz to‘kinligi garovi.//O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi, 2011, №12, 3 b.
 6. Norbekov O. Loyiha imzolandi.//O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi, 2011, №10
 7. Evlaxova A.A. Perspektivi ispolzovaniya entomopatogennix gribov v biologicheskoy borbe s vrednimi nasekomimi. // Mikologiya i fitopatologiya,1971, T.
 8. Ruzmetov P.Biologo-toksikologicheskoe obosno-vanie borbi protiv sovok na tomatax. Tashkent, 1994 g.
1. B.Q.Muxammadiev, M.B.Qurbonmuratova, Pomidor Kuyasi - Tuta Absoluta Toshkent 2017
- Caytlar:
- [www.cips.msu.edu /Landislab/www.msu.edu](http://www.cips.msu.edu/Landislab/www.msu.edu).
- www.toucansolutions.com/pat/insects.html.
- www.toucansolutions.com/pat/insects.html